

สังเวกรรมในสังเวชนียสถาน 4 ตำบล

Sanvega Dhamma in the Four Buddhist Holy Places

ชยานันท์ อัสวธรรมานนท์^{1*} และ ประทีป พีชทองหลาง²
Chayanant Assawadhammanont¹ and Prateep Peuchthonglang²

¹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

²คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

¹Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College.

²Faculty of Business Administration and Liberal Arts,

Rajamangala University of Technology Lanna, Chiang Mai

*Corresponding Author. Email: Khun_Jedrin@hotmail.com.

บทคัดย่อ

บทความนี้ นำเสนอผลการศึกษาสังเวกรรมในสังเวชนียสถาน 4 ตำบล ผลการวิจัยพบว่า 1) สังเวกรรมในสถานที่ประสูติ คือ ความเกิดเป็นทุกข์ เพราะเมื่อเกิดแล้วก็ต้องแก่ เจ็บ และตายไป หมุนเวียนไม่จบสิ้น เกิดการกระตุ้นเตือนให้พิจารณาด้วยปัญญา การเกิดที่ไม่ต้องเกิดซ้ำซากอีกต่อไป และเคารพ กตัญญูตอบแทนพระคุณท่านผู้ให้กำเนิดและผู้มีพระคุณ 2) สังเวกรรมในสถานที่ตรัสรู้ คือ แหล่งเกิดแห่งพุทธธรรม พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเพียรอย่างยิ่ง พึงตน ผีกลั่นตึงพันทุกข์ เป็นการกระตุ้นให้เกิดความหมั่นเพียร 3) สังเวกรรมในสถานที่ปฐมเทศนา คือ สัมมาปฏิบัติบนมรรควิธีแห่งสัมมาทิฐิ ด้วยการปฏิบัติตามพุทธวิธีที่ตรัสสอน และมุ่งการช่วยเหลือแบ่งปัน ซึ่งเป็นการให้ธรรมทานที่ยิ่งใหญ่ 4) สังเวกรรมในสถานที่ปรินิพพาน คือ มรณานุสสติ การรู้เท่าทันสภาพความจริงของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ กระตุ้นจิตสำนึกที่จะเร่งทำความดีเพื่อความงอกงามแห่งทางธรรม ข้อค้นพบจากการวิจัยนี้ คือ การเกิดสังเวกรรม ซึ่งหมายถึงความรู้สึกที่เป็นสภาวะกระตุ้นเตือนใจ ให้เลิกละความประมาท ละความชั่ว เร้าใจให้ทำความดี ซึ่งทำให้เกิดปัญญา ดังนั้น สังเวกรรม จึงไม่ใช่ความรู้สึกที่โศกเศร้าสลดหดหู่ใจตามที่เข้าใจกัน แต่เป็นการตื่นรู้ด้วยศรัทธาและปัญญาอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: สังเวกรรม; สังเวชนียสถาน

Abstract

This qualitative research paper presents the results of Despondency of the Truth in the four Buddhist Holy Places. The research found that: 1) The place of birth is compared as suffering because of birth, caused oldness, pain and death, it couldn't break cycle of life. To consider this with wisdom able to end the life of suffering. 2) The place of enlightenment is compared as the source of Buddhism because the lord Buddha was devoted his practice and got enlightening here, it helps to encourage us to end our cycle of suffering. 3) The place of first teaching is compared as the right practice under the right view according to the eight fold paths and sharing to others. It was the great of devoting. 4) The place of Nirvana is compared as the contemplation of death and knowing the state of life in the trinity, and it does not underestimate the consciousness to accelerate good for the growth of the Dharma. The discovered research found that the practice of despondency of the truth in the four Buddhist Holy Places are the metaphor to realize of human life and warning as well as promoting our mind to be careful of evils and encourage to cultivate goodness and wisdom. Therefore, Sangvegha Dhamma is the path to awakening with faith and wisdom.

Keywords: Sangvegha Dhamma (Despondency), The four Buddhist Holy Places

บทนำ

สภาพชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้ความไม่แน่นอน ไม่ได้ตั้งใจ ไม่มีอะไรสมบูรณ์ เป็นสิ่งที่ปุถุชนรับรู้และประสบกับความบีบคั้นด้วยทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางใจ ซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องการหาทางแก้ไข ต้องการหลักคิดและวิธีการที่จะประคับประคองชีวิต ให้อยู่กับความไม่สมหวัง ความพลัดพราก ความสูญเสีย ที่ทุกคนต้องประสบ หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มีการยกอุทาหรณ์ด้วยตัวอย่างเรื่องราว เหตุการณ์ บุคคล ที่ประสบกับความทุกข์ทรมาน และการตรัสสอนด้วยพระธรรมเทศนาที่เป็นพระพุทธวจนะ ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก เพื่อช่วยกอบกู้ผู้ประสบทุกข์ พระพุทธวจนะนั้นสั่งสอนให้พิจารณาธรรม โดยปรากฏคำสำคัญ คือคำว่า “สังเวช” “ควรที่จะสังเวช” เมื่อพิจารณาตามความเข้าใจโดยทั่วไปแล้ว บุคคลทั่วไปจะพึงเข้าใจว่าจะปรากฏอยู่ในเรื่องราวที่เป็นความโศกเศร้า ความน่าสลดใจ ความทุกข์ ฯลฯ ซึ่งเป็นเหตุมาจากปัญหาความทุกข์กาย ทุกข์ใจในชีวิต และเมื่อปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่างๆ ในพระพุทธศาสนา ได้แสดงแนวทาง วิธีการแก้ไขเหตุการณ์นั้นให้คลี่คลาย ด้วยหลักพุทธธรรม พุทธวิธีที่ตรัสสอน ซึ่งอำนวยผลให้บุคคลเหล่านั้นพบวิถีคลายทุกข์ ผูกคิด บรรเทาทุกข์ให้คลายลง หรือแม้กระทั่งพ้นจากสภาพความทุกข์นั้นได้

คำว่า “สังเวช” ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกพร้อมกับเหตุการณ์ในพุทธประวัติ โดยพระพุทธองค์ตรัสเรื่องความสังเวช เนื่องด้วยการมาสู่สังเวชนิยสถาน ความสังเวชที่ทรงสอนอย่างแจ่มชัดในการพิจารณาสังขาร และความไม่เที่ยงของมหานครกุสาวดี (ที.ม. (ไทย) 10/272/204) ที่ปรากฏในมหาปริณีพพานสูตรเป็นต้น จึงเป็นกรณีศึกษาให้ข้อคิด คติในการดำเนินชีวิตในยุคสมัยปัจจุบันได้ อนึ่ง การศึกษาพิจารณาธรรมเพื่อการยับยั้งทุกข์ บำบัดทุกข์ และฝึกจิตเพื่อน้อมสู่ปัญญา รับรู้และเข้าใจสภาพความเป็นจริงของชีวิต คือหลักการคิดด้วย “ธรรมสังเวช” หรือเข้าใจคำว่า สังเวช อย่างแท้จริงนั้น กลับไม่แพร่หลายมากนัก แม้งานวิชาการ งานวิจัยก็ยังไม่พบการศึกษาและนำเสนอ พระพุทธวจนะที่ตรัสถึงสังเวชที่เกี่ยวข้องกับสังเวชนิยสถาน 4 ตำบล และที่ปรากฏในมหาปริณีพพานสูตรโดยตรง และมียังข้อสังเกตว่าประเด็นการให้ความหมายคำว่า “สังเวช” ในภาษาทางโลกให้ไว้แตกต่างกับความหมายทางธรรมอย่างตรงกันข้าม คำว่า “สังเวช” ทางโลกให้ความหมายไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานว่า “สังเวช, สังเวช” รู้สึกเศร้าสลดหดหู่ต่อผู้ที่ได้รับทุกข์เวทนา หรือต้องตายไป หรือต่อผู้ที่ตนเคารพนับถือซึ่งประพฤติตนไม่เหมาะสม หรือเห็นผู้คนประสบอุบัติเหตุเครื่องบินตกแล้วสังเวช แต่คำเดียวกันนี้กลับมีความหมายที่แตกต่างกัน โดยการแสดงถึง “สังเวช” หรือคำนามในภาษาบาลี ใช้คำว่า “สังเวค” นั้นปรากฏความหมายที่มีประโยชน์อย่างยิ่ง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สังเวช ความสลดใจ ความกระตุ้นให้คิด ความรู้สึกเตือนจิตสำนึกในทางธรรม ความรู้สึกสลดใจ ทำให้คิดได้ ทำให้จิตใจหันมานึกถึงสิ่งที่ดีงาม เพื่อเกิดความไม่

ประมาท เพียรพยายามทำสิ่งที่เป็นกุศลต่อไป จึงจะเรียกว่า สังเวช ส่วนความสลดใจ แล้ว หงอยเหงาหดหู่หรือเสียใจ ไม่เรียกว่าเป็นความสังเวช หรือ สังเวชในความหมายทางธรรม ไม่ได้ มีความหมายให้สลดหดหู่ใจ ถ้าไปสลดหดหู่ใจแล้วก็กลายเป็นนิรวณ ซึ่งเป็นอกุศลไม่ถูกต้อง” ด้วยความแตกต่างที่ได้นำเสนอมาดังกล่าว กับความสำคัญของพระธรรมที่เป็นพุทธวจนะได้ตรัส ถึงสังเวชยังมีหลักฐานที่ค้นคว้า และนำเสนอได้จากพระไตรปิฎก ปรากฏทั้งในส่วนพระพุท ประวัติ เช่น ตอนทรงปลงอายุสังขาร การเสด็จดับขันธปรินิพพาน หรือสังเวชที่ปรากฏในการ สอนธรรม ในวาระหรือเหตุการณ์ต่างๆ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ,

บทความวิจัยนี้นำเสนอความหมายของสังเวชธรรม และสังเวชธรรมที่เกิดจากการจาริก บุญ จาริกธรรมในสังเขปนิยสถาน 4 ตำบล และที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร ว่ามีประเด็นใด มีข้อธรรมตรัสสอนในเรื่องใดบ้าง อีกทั้งข้อธรรมเหล่านี้สามารถนำมาใช้เป็นหลักคิด เพื่อเพิ่มพูน ปัญญาทั้งกับ ผู้ประสบทุกข์ หรือเพื่อสร้างปัญญารู้เท่าทันความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นกับชีวิต อีกทั้งทำความเข้าใจให้ปรากฏในด้านความหมายแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ขอบเขตด้านเอกสาร คือ พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (Mahachulalongkornrajavidyalaya, 1996) และ เอกสาร หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความหมาย ความสำคัญ เรื่องราว เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง กับสังเขปนิยสถานในมหาปริณิพพานสูตร และสังเวชธรรมในสังเขปนิยสถาน 4 ตำบล ที่ปรากฏ ในมหาปริณิพพานสูตรที่พระอรรถกถาจารย์ นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิอธิบายไว้ ผู้วิจัยนำมาสรุป วิเคราะห์ แล้วนำมาเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ปรากฏผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ความหมายของสังเวช ธรรมสังเวช และสังเวชธรรม

สังเวช ธรรมสังเวชและสังเวช ปรากฏเป็นคำไทยที่ใช้สื่อสารทั่วไป เช่น ใช้เป็นชื่อ โรงเรียนหรือชื่อวัด แต่คำว่าสังเขปนี้ในความหมายที่รับรู้ทั่วไป ไม่ตรงกับ ความหมายทางธรรม ซึ่งเป็นความหมายเดิมที่ถูกต้อง ซึ่งพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายและ ความสำคัญของคำว่า สังเวช ไว้ว่า “สังเวชแปลว่ากระตุ้นเตือนหรือเร้าใจหมายถึงกระตุ้น เตือนใจให้ได้คิดที่จะเลิกละความชั่ว หรือ เลิกละความประมาท และเร้าใจให้เร่งทำความดีงาม

ด้วยความไม่ประมาท ความหมายของคำหลายคำในภาษาบาลี อาตมภาพว่า เดี่ยวตรงกันข้ามกับความหมายในภาษาไทย” เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2553) อธิบายถึงการที่เทวดาได้กล่าวคาถาแสดงธรรมสังเวช โดยให้ความหมายไว้ว่า ธรรมสังเวช คือ ปลงเพราะเข้าใจถึงธรรมดาแห่งชีวิต ดังนั้น จึงจะนำเสนอตัวอย่างการอธิบายความหมาย และความสำคัญของคำว่าสังเวชในทางธรรม ตามปรากฏหลักฐาน โดยสังเขป ดังนี้

สังเวช ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร สังเขปนี้ยสูตรว่าด้วยสังเขปนิยสถาน 4 แห่ง ความว่าภิกษุทั้งหลาย สถานที่ควรเห็น ควรให้เกิดความสังเวชแห่งกุลบุตรผู้มีศรัทธา 4 แห่งนี้ 4 แห่งเป็นไฉน? คือ สถานที่ควรเห็น ควรให้เกิดความสังเวชแห่งกุลบุตรผู้มีศรัทธาว่า พระตถาคตประสูติ ณ ที่นี้ 1 พระตถาคตตรัสรู้อุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ที่นี้ 1 พระตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยม ณ ที่นี้ 1 พระตถาคตปริณิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ณ ที่นี้ 1 ภิกษุทั้งหลาย สถานที่ควรเห็น ควรให้เกิด ความสังเวชแห่งกุลบุตรผู้มีศรัทธา 4 แห่งนี้แล บทว่า ทัสสนียานิ แปลว่า ที่ควรเห็นบทว่า สังเขปนิยานิ ได้แก่ สถานที่ให้เกิดความสังเวช ตัวอย่างความสังเวช สลดใจอีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า เป็นเทวทูต เพราะเป็นทูตของวิสุทธิเทพก็ได้ อธิบายว่า พระโพธิสัตว์ทุกองค์เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช เท่านั้น ก็ถึงความสังเวชแล้วออกบวช คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช ชื่อว่า เทวทูต เพราะเป็นทูตของวิสุทธิเทพทั้งหลาย บ้าง ดังพรรณนามานี้ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/118/180)

สังเวช ปรากฏในพระพุทธดำรัส ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช

พระพุทธดำรัส ว่า “มีสังเวคธรรม คือ ญาณที่มีโอตตปปะ ได้แก่ ญาณที่มีความกลัวต่อภัยคือชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น” “สังเขปนิยสุ ฐานสุ สังเวค ความสลดใจในที่ที่ควรสลดใจ สังวิคัสส โยนิโส ปธาน ความเพียรโดยแยบคายของผู้มีความสลดใจ” สังเวช ในฐานะที่ควร มีสังเวคธรรม หมายถึงชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ในอบาย วัฏฏมุลทุกข์ อาหารปริเยณฐูลทุกข์ เหมือนม้าน้ำที่ถูกลงส่ำ เธอทั้งหลายมีศรัทธา ศีล วิริยะ สมาธิ และธัมมวินิจัยสมบูรณ์ด้วยวิชชา และจระณะ มีสติมั่นคง จักละทุกข์ มีประมาณไม่น้อยนี้ได้ (ที.ปา. (ไทย) 11/304/258)

พระเจ้ามหาสุทิสสะทรงเกิดความสังเวช พระเจ้ามหาสุทิสสะทรงเกิดความสังเวชในโลกสมบัติทั้งหลายซึ่งเคยเป็นสิ่งอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจมาช้านาน แต่มาครั้งสุดท้าย ทรงสังเวชในสิ่งเหล่านั้น และตรัสว่าเป็นสิ่งอันไม่น่าปรารถนาไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจเลย (ที.ม. (ไทย) 10/131/77)

พุทธวจนะธรรมสังเวชที่ปรากฏในพระสูตรอื่น ๆ

อรรถกถาอิมัตตัตถนิเทศ บทว่า สเวโค อุปปัชชติ ความสังเขปยอมเกิดขึ้น เพราะความปรวนแปรของสังขารยอมเกิดขึ้น เพราะรู้แจ้งโทษของสังขารด้วย แสงสว่างคือญาณ ประกอบด้วยโอตตปปะ ชื่อว่า ความสังเวช ความสังเขปนั้น เกิดขึ้นแก่งนางเพราะได้เห็นพระผู้มี

พระภาคเจ้า เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ตัสมา เม อหุ สังเวโค ดังนี้ สังเวช เป็นเหตุใกล้ เป็นผู้สลดแล้ว เริ่มตั้งความเพียรไว้โดยแยบคาย ดังนี้ เป็นต้น (วิ.จุ. (ไทย) 7/436/374) หรือมีเหตุเป็นเครื่องเริ่มความเพียรเป็นเหตุใกล้ สังเวช หรือความสลดใจ ต้องเป็นปัญญาเป็นกุศล ที่สลดใจจากอกุศล คือถอยกลับ งอกกลับ จากความไม่ดีของอกุศลทางกาย ทางวาจา ทำให้มีความมั่นคง ไม่ประมาทใน การเจริญกุศลทุกประการ รวมถึงการอบรมเจริญปัญญา (ขุ.ป. (ไทย) 7/25/311)

ในสักกปัญหสูตร เรื่องโคปกเทพบุตร “คนธรรพ์พวกนั้นพร้อมกันมาพบโคปกเทพบุตร ถูกเทพบุตรผู้เป็นสาวกของพระโคตมตักเตือนแล้ว จึงเกิดความสังเวชว่า เอาเถิด พวกเราจะเพียรพยายาม อย่าได้เป็นคนรับใช้ของผู้อื่นอีกเลย” (ที.ม. (ไทย) 10/354/282)

ในสักกปัญหสูตร เรื่องโคปกเทพบุตร โคปกเทพบุตรนั้นพิจารณาถ้อยคำของท้าวสักกะ ผู้ทรงเกิดความสังเวชแล้วกราบทูลท้าววาสวะว่า “มีพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นจอมคนอยู่ในมนุษยโลก ทรงครอบงำการเสียได้ พระนามว่าพระศากยมนี” (ที.ม. (ไทย) 10/354/283)

ในปิโถกิตติสเถรวัตถุ เรื่องพระปิโถกิตติสเถระ ว่า “เธอทั้งหลายจงมีความเพียรและมีสังเวชธรรม เหมือนม้าน้ำที่ถูกลงส่ำ เธอทั้งหลายมีศรัทธา ศีล วิริยะ สมาธิ และธัมมวินิจัย สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรรยา มีสติมั่นคง จักละทุกข์มีประมาณไม่น้อยนี้ได้” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/143-144)

ในสังเวคสูตรว่าด้วยอภิกขิณสัญญาเป็นไปเพื่อความสังเวช กล่าวว่า

ภิกษุทั้งหลาย อภิกขิณสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวชมาก อภิกขิณสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวชมาก อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ 1) เจริญสติสัมโพชฌงค์ที่สหระคตด้วยอภิกขิณสัญญา ฯลฯ 7) เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่สหระคตด้วยอภิกขิณสัญญา อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสสัคคะ ภิกษุทั้งหลาย อภิกขิณสัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสังเวชมากอย่างนี้แล (ส.ม. (ไทย) 19/238/191)

ในสังเวคปริกิตตนะคาถา ความว่า พระตถาคตเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลกนี้ เป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง และพระธรรมที่ทรงแสดง เป็นธรรมเครื่องออกจากทุกข์ เป็นเครื่องสงบกิเลส เป็นไปเพื่อปริณิพพาน เป็นไปเพื่อความรู้พร้อม เป็นธรรมที่พระสัพพัญญูประกาศ พวกเราเมื่อได้ฟังธรรมนั้นแล้ว จึงได้รู้อย่างนี้ว่า แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความโศก ความร่ำไรราพัน ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นทุกข์ ฯลฯ พวกเราทั้งหลาย เป็นผู้ถูกรอบงำ โดยความแก่และความตาย โดยความโศก ความร่ำไรราพัน ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับ

แค้นใจทั้งหลาย เป็นผู้ถูกความทุกข์ หยั่งเอาแล้ว เป็นผู้มีความทุกข์ เป็นเบื้องหน้าแล้ว ทำไฉน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏชัดแก่เราได้ ดังนี้ โดยความหมายในสังเวคปริกิตตะนาคา ซึ่งพุทธบริษัทได้นำมาสวดพิจารณาข้อธรรมในการปฏิบัติบูชาสวดมนต์ทำวัตรเช้า เป็นตัวอย่างที่ใช้เป็นหลักในการทำสมาธิตามทีพระพุทธรูปเจ้าตรัสสอนไว้อย่างชัดเจน ถึงธรรมคือภัยของวิภวาทะทุกข์ที่ควรเจริญสังเวคธรรมให้เกิดขึ้น ดังที่พระองค์ตรัสสอนไว้ว่า

พระธรรมที่ทรงแสดง เป็นธรรมเครื่องออกจากทุกข์ ความเกิด แก่ เจ็บตาย ความพลัดพราก ความโศก ความร่ำไรราพัน ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักที่พอใจ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักที่พอใจ มีความปรารถนาสิ่งใด ไม่ได้สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ว่าโดยย่อ อุปาทานขันธ์ทั้ง 5 คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นตัวทุกข์ พวกเราทั้งหลาย เป็นผู้ถูกครอบงำแล้ว โดยความเกิด โดยความแก่และความตาย โดยความโศก ความร่ำไรราพัน ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ทั้งหมด เป็นผู้ถูกความทุกข์ หยั่งเอาแล้ว เป็นผู้มีความทุกข์ เป็นเบื้องหน้าแล้ว ทำไฉน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏชัด แก่เราได้

การใช้หลักการพิจารณาด้วยสังเวคธรรมนี้ ทำให้เกิดสังเวคในความหลงยึดมั่นในกองทุกข์คือขันธ์ทั้ง 5 และความเวียนว่ายในสังสารวัฏ โดยเฉพาะข้อความสำคัญที่แสดงถึงสังเวคธรรม หรือธรรมสังเวคได้เกิดขึ้นจากการพิจารณาศึกษาตามธรรมแล้วว่า “(เราทั้งหลายเป็น) ผู้ถูกความทุกข์ หยั่งเอาแล้ว เป็นผู้มีความทุกข์ เป็นเบื้องหน้าแล้ว ทำไฉน การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏชัด แก่เราได้” การพิจารณาธรรม ย่อมได้สติปัญญาระลึกรู้ และเข้าใจ สัจธรรมความจริงได้ และนี่คือประโยชน์จากธรรมสังเวคที่เกิดขึ้น ย่อมนำพาให้เกิดความสลัดคลายความยึดมั่นได้ ตามระดับของความรู้เท่าทัน และความเพียรของบุคคลที่จะนำพาตนให้พ้นจากทุกข์ (พระราชนิพนธ์ วิริยสูตร วิริยสูตร, 2554)

สังเวคธรรม คือ พิจารณากายสังขาร การพิจารณากายสังขารนี้เป็นของน่าเกลียด ไม่ควรยึดมั่นว่าเป็นตัวตน มีความไม่งามเป็นปฏิรูปของเน่าเหม็น น่าเกลียด เป็นการกำหนดพิจารณากายคตาสติ (วิ.จ. (ไทย) 7/439/378) สังเวคธรรม คือ บทพิจารณาอภิญญาปัจจุเวกขณ์ การพิจารณาสังเวคธรรมในนัยยะเดียวกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนให้กำหนดพิจารณาเนื่องๆ บุคคลที่กำหนดพิจารณาธรรมนี้อยู่เสมอจะเป็นผู้มีสติปัญญา และความไม่ประมาทตามพระพุทธรูปดำรัสความว่า

สังเวคเป็นเหตุใกล้ เป็นผู้สลดแล้ว เริ่มตั้งความเพียรไว้โดยแยบคาย ดังนี้เป็นต้น หรือมีเหตุเป็นเครื่องเริ่มความเพียรเป็นเหตุใกล้ สังเวค หรือความสลดใจ ต้องเป็นปัญญาเป็นกุศล ที่สลดใจจากอกุศล คือถอยกลับ งอกกลับ จากความไม่ดีของอกุศลทางกาย ทางวาจา ทำให้

62 วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2561)

มีความมั่นคงไม่ประมาทในการเจริญกุศลทุกประการรวมถึงการอบรมเจริญปัญญา (อง.ปญจก. (ไทย) 22/57/99)

จากเรื่องราวที่ปรากฏพร้อมทั้งธรรมกถาที่พระพุทธองค์ทรงตรัส และมีคำว่าสังเวชเป็นข้อความสำคัญนั้น นัยยะที่แสดงมาทั้งหมด สามารถสื่อสารให้เข้าใจได้ว่า สังเวช คือการน้อมจิตให้เกิดความรู้เท่าทัน สภาพธรรม โดยไม่ได้หมายความว่าถึงความโศกเศร้า หม่นหมอง ซึ่งเป็นไปในทางนิรวณ สภาวะอารมณ์ที่กั้นขวางความดี ในทางกลับกัน “สังเวช” ในความหมายของพุทธธรรม กลับเป็นเครื่องเตือนจิต ให้เกิดการกระตุ้นเตือน น้อมมาสู่ความเพียร ซึ่งเป็นแนวทางพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ถูกต้องดังงามได้ จากการประสบพบกับไตรลักษณ์หรือโลกธรรมที่เกิดขึ้นกับทุกชีวิต ซึ่งพุทธบริษัทผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมและผู้ปฏิบัติจะพึงทำความเข้าใจได้อย่างชัดเจน

สรุปความว่า ความสังเวช สลดใจ ต้องเป็นจิตที่เป็นกุศลและประกอบด้วยปัญญา ขณะใดที่เศร้าโศก เสียใจ เพราะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ขณะนั้นไม่ใช่ความสังเวช สลดใจ ความสังเวช สลดใจ นั้น เกิดจากการเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตามความเป็นจริง เช่น เห็น ความแก่ เจ็บ ตาย หรือเพราะคำเตือน เป็นต้น เกิดความสังเวช สลดใจแต่ไม่ใช่เห็นแล้วเศร้าโศกเสียใจ แต่เห็นแล้ว รู้ตามความเป็นจริงของสภาพธรรมนั้น จึงสังเวช สลดใจ และปรารภความเพียรที่จะดับกิเลส ซึ่งจะตรงกับ ความหมาย ของคำว่า สังเวชที่ถูกต้องและจะสอดคล้องกับความไม่ประมาท ความชวนชวนทำความดี เพื่อความเจริญงอกงามในธรรม หรือเห็นตามความเป็นจริงของสังขาร และสภาพธรรมทั้งหลายว่าไม่เที่ยง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ด้วยปัญญา จึงเกิดความสังเวชสลดใจ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องของปัญญา ซึ่งไม่ใช่ความเศร้าโศก เสียใจ หมายถึง ความสังเวช สลดใจ เพราะขณะที่เศร้าโศก เสียใจเป็นอกุศล จึงไม่ใช่ สังเวช สลดใจ ดังข้อความในพระไตรปิฎกที่แสดงไว้ ซึ่งสังเวชธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มีสถานที่เกี่ยวข้องที่สำคัญที่สุด 4 แห่ง โดยพระพุทธดำรัสตรัสเรียกว่าเป็นสังเวชนียสถาน ดังนั้น จึงขอเรียบเรียงสังเวชธรรมจากสังเวชนียสถาน 4 แห่งในลำดับต่อไป ดังนี้

2. สังเวชธรรมในสังเวชนียสถาน 4 ตำบล

สังเวชธรรมในสังเวชนียสถาน เป็นการนำแนวคิดจากพุทธบริษัทผู้จาริกบุญไปยัง พุทธสถานทั้ง 4 แห่ง และได้ถ่ายทอดสิ่งที่เกิดขึ้นในความคิด ความรู้ความเข้าใจในธรรม ที่เรียกว่าธรรมสังเวชให้ปรากฏแก่จิตใจ รวมทั้งคติแนวคิดที่พระเถระจารย์ ปราชญ์ชาวพุทธได้ประมวลถ่ายทอดผ่านการบรรยายธรรมที่ปรากฏสังเวชธรรมที่เกี่ยวข้อง ดังจะนำเสนอต่อไปนี้

สังเวกรรม ณ ชาติสถาน

สังเวชนียสถานแห่งที่ 1 ชาติสถาน คือ สถานที่ประสูติแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศเนปาล ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย อยู่ห่างจากชายแดนอินเดีย-เนปาลประมาณ 32 กิโลเมตร สังเวชนียสถานแห่งนี้ภาษาทางราชการเรียกว่า “ลุมบินเด” แต่ชาวบ้านทั่วไปก็ยังเรียกว่า “ลุมพินี” (ขุ.อป. (ไทย) 33/183/315) พระพุทธทระที่ตรัสไว้ ณ สถานที่ประสูติคือ พระอัสสภวาจา และทรงตรัสสอนเรื่องการเกิดครั้งนี้เป็นพระชาติสุดท้าย (ที.ม. (ไทย) 10/218/166) ความว่ามีภุมมธรรมาตังนี เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ครู่หนึ่ง ทรงยืนได้อย่างมั่นคงด้วยพระบาททั้งสองที่เสมอกัน ทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ทรงดำเนินไป 7 ก้าว ขณะที่หมู่เทวดากันเศวตฉัตรตาม เสด็จทอดพระเนตรไปยังทิศต่างๆ แล้ว ทรงเปล่งพระอัสสภวาจา (วาจาของอาจ) ว่า “เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายบัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก” (ที.ม. (ไทย) 10/31/14)

พุทธบริษัทเมื่อมาสู่สถานที่ประสูติ พึงน้อมนำพระธรรมที่ทรงสอนไว้ ซึ่งจะน้อมพิจารณาธรรมอันเนื่องด้วยคติในการเกิด คุณธรรมความกตัญญู เป้าหมายในการเกิดที่ทำให้ชีวิตมีคุณค่าแก่ตนและผู้อื่น และความเกิดนั้นเป็นทุกข์ ฯลฯ ตามลำดับ กล่าวคือ การอุบัติของพระราชกุมารสิทธัตถะ เป็นการเกิดที่มีคุณอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ในโลก การเกิดครั้งนี้คือการเกิดครั้งสุดท้าย การเวียนว่ายตายเกิดในภพทั้งหลายนั้นเป็นทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความเกิดเป็นทุกข์ เพราะเมื่อเกิดแล้วก็ต้องแก่ เจ็บและตายไป หมุนเวียนไม่จบสิ้น และการเกิดหรือชาตินั้นเป็นปัจจัยให้เกิดขรา มรณะ โสกะปริเทวะ อุปายาส ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เอย เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่ออรรถประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคล ผู้เอยเป็นไฉน คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เอยนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่ออรรถประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2553) กล่าวถึงพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงบอกแก่บุคคลทั้งหลายว่า

ท่านทั้งหลายอย่ามัวแต่มองออกไปข้างนอกเลย อย่ามัวไปหวังผลจากการดลบันดาลใจของเทพเจ้าโดยไปขอให้ท่านช่วยโน่น ช่วยนี้กันเลย ที่แท้สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามความจริงของมันเองที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย พระพุทธเจ้าทรงชี้ชวนให้หันเหเบนความสนใจจากการดลบันดาลของ

เทพเจ้า ซึ่งเป็นอำนาจภายนอกที่เลื่อนลอย มองไม่เห็น และ ไม่สามารถควบคุม ให้หันมาดูความจริงของสิ่งทั้งหลายที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ ธรรม

เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ วชิรเมธี ได้กล่าวถึง การเปล่งอาสภิวาจา ความว่า “เป็นการแสดงความมั่งคั่ง ในการประกาศอิสรภาพให้พ้นจากอำนาจของเทพเจ้า หรือการดลบันดาลบวงสรวง อ้อนวอน นอกจากนั้นยังเป็นการยืนยันในศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถจะทำที่สุดแห่งความทุกข์ได้ ด้วยความสติปัญญา ความเพียรของมนุษย์เอง” (อ้างในสุทธิชัย หยุ่น, 2554) จากข้อความที่กล่าวมา มีความหมายชัดเจนว่า “พระพุทธเจ้าทรงตั้งประชาชน (บุคคลทั้งหลาย) จากเทพมาสู่ธรรม จากการถือว่า เทพสูงสุด มาเป็น ธรรมสูงสุด” ดังนั้น คติสังเวคธรรมจากอาสภิวาจาที่ควรระลึกไว้เป็นธรรมานุสสติคือ สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ผลที่เราต้องการจะเกิดขึ้นด้วยการกระทำของเราเป็นเหตุ นั่นเอง ดังนั้น บุคคลจึงควรมีคตินี้ที่มุ่งหมายความสำเร็จประโยชน์ในการที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ และได้พบพุทธธรรมแล้ว จึงควรพากเพียรพัฒนาตนด้วยเป้าหมายความเป็นผู้เจริญ ผู้เลิศ ผู้ประเสริฐ ด้วยธรรมและประสบสุขด้วยธรรมเทอญ

สังเวคธรรม ณ อภิสมพุทธสถาน

สังเวชนียสถานแห่งที่ 2 อภิสมพุทธสถาน คือ สถานที่ที่ตรัสรู้ แต่เดิมในสมัยพุทธกาลคือ ณ ต้นอัสสัตถะ ใกล้แม่น้ำเนเรญชรา ตำบล อูรูเวลาเสนานิคม เมืองคยา แคว้นมคธ ซึ่งมีเมืองราชคฤห์ เป็นเมืองหลวง ปัจจุบันสถานที่ที่ตรัสรู้เรียกว่า พุทธคยา ขึ้นกับจังหวัดคยา รัฐพิหาร อยู่ห่างจากจังหวัดคยา 12 กิโลเมตร มีเมืองหลวงชื่อ ปฏณะ หรือ ปฏนา หรือชื่อเดิมว่า ปากุลิปุตร (ที.ม. (ไทย) 10/8/4) สถานที่นี้ เป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงอธิษฐานความเพียร ความว่า ภิกษุทั้งหลาย เราตั้งความเพียร คือความไม่ถอยหลังว่า หนั เอ็น กระดูก จักเหลืออยู่ เนื้อและเลือดในสรีระจักเหือดแห้งไปก่ตามที เมื่อยังไม่ถึงประโยชน์อันบุคคลจะลู่ได้ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักหยุดความเพียรนั้นเสีย เป็นไม่มีเลย (พุทธทาสภิกขุ, 2553)

สังเวคธรรมที่จะพึงน้อมนำเข้าสู่ใจได้นั้น คือ สิ่งสำคัญในการเดินทางมาสังเวชนียสถาน เพื่อการพัฒนากาย วาจา ใจ ให้ได้รับคติสังเวคธรรมนำไปพัฒนาชีวิตได้ ดังธรรมบรรยายต่อไปนี้ ในการเดินทางศึกษาพุทธประวัติแสวงบุญจากอินเดีย คุณธรรมที่ควรน้อมมาสู่จิตใจในการมา ณ สถานที่ที่ตรัสรู้ พระมหาเถระคือพระเทพเวที (ปัญญานันทภิกขุ) ได้แสดงธรรมบรรยายไว้ว่า “เราเป็นผู้ใหญ่ มาถึงที่นี่ก็ต้อง เกิดใหม่ กันเสียที เกิดเป็นพุทธะ เกิดเป็นผู้รู้ เกิดเป็นผู้ตื่น เกิดเป็นผู้เบิกบานแจ่มใสในสพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ให้เข้าถึงเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนา เข้าถึงองค์พระพุทธรูปที่แท้ ธรรมะที่แท้ และอริยสงฆ์สาวกที่แท้ ทั้ง 3 นี้เป็นอันเดียวกัน คือ ธรรมะ นั่นเอง เราจึงควรจะนึกถึงธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แล้วเอาธรรมะนั้นมาใส่ไว้ในใจ

ของเรา พระพุทธเจ้าท่านมีปัญหา รู้เรื่องความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ดับทุกข์ได้ รู้ทางแห่งการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เราเป็นศิษย์พระพุทธเจ้า ทำไมไม่ถึง พระอาจารย์ผู้พิเศษคือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ทำไมไม่เอาพระธรรมมาช่วยตัวให้พ้นทุกข์ กลับไปเที่ยววิ่งวอนขอร้องบนบานศาลกล่าว ไหว้เจ้า ไหว้ผี จะให้มาช่วย มันผิดหลักการของพระพุทธเจ้า ไม่ถูกต้อง”

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2547)กล่าวว่า การนมัสการพระศรีมหาโพธิ์ ณ สถานที่ตรัสรู้ ณ พุทธคยาไว้ว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เราทั้งหลายกำลังมานั่งกันอยู่นี้ เป็นจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา เราได้มาสู่สถานที่สำคัญอย่างสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่เราเคารพนับถือ ผู้เดินทางได้สละทุนทรัพย์เป็นอันมาก เพื่อจุดมุ่งหมายคือการนมัสการสถานที่สำคัญ ได้มาเคารพพระพุทธเจ้า เคารพพระรัตนตรัย เราทั้งหลายเป็นพุทธศาสนิกชน ได้เคารพบูชาพระรัตนตรัยกันตลอดมา บัดนี้เราได้มาเคารพพระพุทธเจ้าถึงสถานที่ ที่พระองค์ได้อุบัติขึ้น คืออุบัติจากความเป็นสิทธัตถะราชกุมาร หรือเป็นมนุษย์ธรรมดา เป็นปุถุชน กลายเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้น จึงควรแก่การปลาบปลื้มปิติยินดีว่า เราได้มาสู่สถานที่สำคัญนี้แล้วโดยทางกาย และขอให้ใจของเรารวมด้วย การมาสู่สถานที่นี้ได้รับบรรยากาศร่มรื่นเบิกบานผ่องใส จิตใจก็ควรมีความเบิกบานผ่องใส จะเป็นบุญเป็นกุศลครบถ้วนทุกประการแล้ว ก็เป็นเพราะการปฏิบัติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย

สรุป สังเวชธรรม ณ สถานที่ตรัสรู้คือความหมั่นประกอบความเพียรให้สม่ำเสมอ ความอดทนต่อสுகิเลส ตัณหา อุปาทาน อวิชชา การสั่งสมบารมี คือการอบรมกาย วาจา ใจ ด้วยมรรควิธี การฝึกฝนพัฒนาตนเอง ความตั้งใจจริง เช่น ที่พระพุทธองค์ทรงตั้งพระทัยอย่างเด็ดเดี่ยวในการบำเพ็ญเพียรก่อนตรัสรู้ธรรม และพระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบและทรงแสดงถึงความจริงอันประเสริฐคืออริยสัจ 4 ทรงแสดงปฐมพุทธอุทานให้เห็นภัยของวิญญูสงสาร การเวียนว่าย ตายเกิด ทรงให้ละตัณหา ทำลายอวิชชา น้อมนำให้พุทธศาสนิกชนได้รู้และเข้าใจในมรรควิธี ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ทรงชี้ทาง ทรงแสดงไว้ ทรงบำเพ็ญกิจจบสิ้นแล้ว ทรงเป็นตัวอย่างยืนยันว่ามนุษย์สามารถกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ด้วยอำนาจของปัญญาและความเพียร ทรงเป็นบรมครู เป็นพระบรมศาสดา เป็นนาถะของเราและของโลกดังนี้แล้ว ชาวพุทธทุกคนย่อมประจักษ์แก่จิตใจ และกระจำงด้วยสติปัญญานี้คือสิ่งประเสริฐ เป็นสังเวชธรรมที่จะเปลี่ยนชีวิตของเรา เมื่อได้รับการกระตุ้นเร้าให้พากเพียรปฏิบัติตามธรรมอย่างสม่ำเสมอ ย่อมนำสู่โลกิยสุขและโลกุตตรสุขได้อย่างแน่นอน

สังเวคธรรม ณ ธัมมจักกัปปวัตตนสถาน

สังเวชนียสถานแห่งที่ 3 ธัมมจักกัปปวัตตนสถาน คือ สถานที่แสดงปฐมเทศนา หรือ สถานที่พระตถาคตเจ้าทรงยังพระอนุตรธัมมจักให้เป็นไป สถานที่นี้อยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ปัจจุบันเรียก สารนาถ ห่างจากเมืองประมาณ 8 กิโลเมตร ซึ่งเมืองพาราณสี นี้ อยู่ห่างจากเมืองพุทธคยา สถานที่ที่พระพุทธรูปองค์ศรีสุโขทัยไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 260 กิโลเมตร (ส.ม. (ไทย) 19/1081/592)

สังเวคธรรมที่ฟังได้จากสถานที่ปฐมเทศนา คือ สัมมาทิฏฐิที่จะนำทางสู่สัมมาปฏิบัติ มรรควิธีได้ทรงแสดงไว้ชัดเจนแล้ว ดังความในพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่ทรงแสดงทุกขัง สมุทยสัง นิโรธสัง และมรรคสังไว้ชัดเจนแล้ว ซึ่งทางที่ไม่ควรดำเนินคือกามสุขัลลิกานุโยค และอัตตakilมมกานุโยค ซึ่งพระองค์ตรัสว่าไม่ใช่ทางแห่งความพ้นทุกข์ ชาวพุทธจึงควรเข้าใจ เตือนใจตนเองให้ดำเนินชีวิต ด้วยการปฏิบัติตามพุทธวิธีที่ทรงตรัสสอนไว้คือ อริยมรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ เพื่อความพ้นทุกข์สิ้นเชิง การพิจารณาธรรมด้วยการสาธยายพระพุทธานต์ พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้นก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ระลึกถึง พระธรรม คำสอนเป็นอนุสติซึ่งเป็นสังเวคธรรมที่ได้กระทำแล้ว

อนึ่ง สังเวคธรรมในปฐมเทศนา คือ พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ตามที่กล่าวแล้วนั้น เมื่อ พระพุทธรูปองค์ทรงแสดงแล้วทำให้เกิดผู้รู้ธรรมตาม (ดวงตาเห็นธรรม)และด้วยพระมหา กรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์ จึงทรงโปรดให้พระอรหันต์ 60 องค์ จาริกไปแสดงพระสัทธรรมนี้เพื่อ ยังประโยชน์ให้แก่พหุชนคือทั้งมนุษย์ และเทวดาทั้งหลาย ดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของ มนุษย์ จากนั้น พระองค์ได้ตรัสให้พระสาวกออกจาริกแสดงธรรม ความว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พหุชน เพื่อความสุขแก่พหุชน เพื่ออนุเคราะห์ โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย พวก เธอจงแสดงธรรม อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง (วิ.จ. (ไทย) 7/444/385)

โดยพระพุทธรูปองค์ก็ได้เสด็จสู่อุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรมด้วยเช่นกัน การแสดง ธรรมนั้นพระองค์ทรงให้ความสำคัญปรากฏในพุทธดำรัสข้างต้นชัดเจนแล้ว ในครั้งพุทธกาลนั้น ภิกษุบริษัททั้งหลายทั่วทุกสารทิศทั้งใกล้และไกล ต่างพากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ได้สดับถ้อยพระวาจาที่ตรัสพระธรรมเทศนา ก็เกิดความอาจหาญร่าเริงต่อการบำเพ็ญเพียร อย่างไม่ย่อท้อ และ ณ สถานที่ซึ่งพระพุทธรูปองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาครั้งแรกนั้น สังเวคธรรมที่ ปรากฏและควรน้อมมาสู่ชีวิตคือพุทธวิธีการพูด ด้วยการระลึกถึงวิธีการตรัสของพระพุทธเจ้าซึ่ง มีปกติตรัส (ที.สี. (ไทย) 9/198/161) สันตัสสนา คือตรัสให้เห็นแจ้ง สมาทปนา คือตรัสให้

สมาทาน สมุตเตชนา คือตรัสให้อาจหาญ สัมปหังสนา คือตรัสให้รำเริง พระพุทธเจ้าทรงเป็นต้นแบบของการพูดให้เกิดความกล้าทางใจ เกิดฉันทะ วิริยะ อุตสาหะ ความพึงพอใจ จะเพียรบำเพ็ญคุณงามความดียิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังเห็นแจ้ง สมาทาน อาจหาญและรำเริง ซึ่งพุทธบริษัทผู้สืบทอดการเป็นพุทธศาสนทายาทจะต้องระลึกถึง สังเวชธรรมนี้ไว้เตือนตนด้วย

ดังนี้ จึงเป็นคติให้เกิดสังเวชธรรม ในการบำเพ็ญประโยชน์ตนเองและประโยชน์ผู้อื่น ด้วยแนวคิดธรรมสังเวชให้เกิดความยินดีที่จะให้มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งการให้นั้นรวมถึงการให้ทาน คือวัตถุทาน อภัยทาน วิทยาทาน และธรรมทานด้วย ในหลักพระธรรมคำสอนตรัสไว้ว่า “สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ” การให้ธรรมะเป็นทานชนะการให้ทั้งปวง” การศึกษาและน้อมนำธรรมะเครื่องยังจิตใจ ให้รู้เท่าทัน “บ่วง” กามคุณ ทั้งในระดับกามสุข (ม.ม. (ไทย) 13/280/334) ทิพย์สุขก็ล้วนแต่เป็นเครื่องพันทนาการที่จะต้องสลัดให้พ้น โลกุตตรสุข นั่นคือนิรามิสสุข (ขุ.เถร. (ไทย) 26/35/315) ที่ชาวพุทธควรตั้งปรารถนา พร้อมทั้งสังเวชธรรมที่ได้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณอย่างชัดเจน คือการที่พระองค์ทรงประกาศพระศาสนา ทรงส่งพระสาวกมุ่งการแสดงธรรม เพื่อให้สรรพสัตว์ได้รู้ธรรมเครื่องออกจากทุกข์ พระอัมมจักกัปปวัตตนสูตร นั้นคือวงล้อแห่งธรรมที่ยิ่งหมุนไปพร้อมกับพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า และนี่คือสังเวชธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมั่นใจ และมีกำลังใจในหลักมรรควิธีที่ทรงแสดงไว้พร้อมแล้ว เราทั้งหลายจึงได้เส้นทางสายลัดตัดตรงสู่พระนิพพาน ด้วยกำลังใจความเพียรที่สม่ำเสมอ พร้อมด้วยสัมมาทิฐิและสัมมาปฏิบัติ นั้น เมื่อบุคคลได้รู้แล้วได้กระทำแล้ว นำประโยชน์สุขมาสู่ตนได้ จากนั้นแล้วก็ควรเผื่อแผ่แบ่งปันให้แก่ผู้อื่น เช่น พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายได้กระทำไว้เป็นตัวอย่างแก่คนเดียวกัน

สังเวชธรรม ณ ปรีนิพพุตสถาน

มหาปรีนิพพานสูตร ปรากฎปจฉิมโอะวาท ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังฆารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” (ที.ม. (ไทย) 10/218/166) ปจฉิมโอะวาท คืออัปมาทธรรม ธรรมคือความไม่ประมาท อัปมาทธรรมเป็นการรวมกุศลธรรมทั้งหลาย กุศลธรรมทั้งหลายก่อเกิดและเจริญได้โดยอาศัยอัปมาทธรรม เปรียบเหมือน รอยเท้าช้างซึ่งมีขนาดใหญ่ รอยเท้าสัตว์ทุกชนิดรวมลงที่รอยเท้าช้างนั้นได้ แม้จะศึกษาธรรมะมากมายสักเพียงใด แต่หากยังตั้งอยู่ในความประมาท เกียจคร้าน ปล่อยให้คืนวันผ่านไปๆ โดยมิได้ปฏิบัติธรรมหรือสร้างกุศลใดๆ กุศลธรรมทั้งหลายก็ก่อเกิดขึ้นมิได้ หากไม่ประมาท เพียรศึกษาปฏิบัติธรรมหรือสร้างกุศลอยู่เนืองๆ กุศลธรรมทั้งหลายก็ก่อเกิดขึ้น เจริญขึ้นและประมวลไว้โดยอัปมาทธรรม ดังปรากฏเป็นพระพุทธวจนะสุดท้าย คือ อัปมาทธรรมเป็นมรดกธรรมที่สำคัญยิ่ง ในมหาปรีนิพพานสูตร ได้แสดงสังเวชธรรมที่สักกะเทวราชได้กล่าวคาถาไว้ ซึ่งคานานั้นได้นำมาเป็นคาถา “บังสุกุล” ของ

พระสงฆ์มาจนบัดนี้ ความว่า “อะนิจจา ะตะ สังขารอูปาทะวะยะธัมมิโน อูปัชชิตวา นิรุชฌันติ เตสัง วูปสะโม สุโข” (ที.ม. (ไทย) 10/131/77)

สังเวชนียสถานที่เป็นที่ประณีต คือ สถานที่ที่เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชแห่งที่ 4 การที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากไปตามธรรมดาแห่งความไม่เที่ยง สังเวชธรรม คือได้คิดคืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (ไตรลักษณ์) มรณานุสสติ เห็นความแตกสลายของสังขาร ดังพุทธพจน์ความว่า “คนทั้งหลาย ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งพาล ทั้งบัณฑิต ทั้งมั่งมี ทั้งขัดสน ล้วนมีความตายเป็นเบื้องหน้า ภาชนะดินที่นายช่างหม้อกระทำแล้วทั้งเล็กทั้งใหญ่ ทั้งสุดทั้งดิบ ทุกชนิด มีความแตก เป็นที่สุด ฉันท ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็ฉันทนั้น” และที่ทรงตรัสไว้ว่า “วัยของเราแก่หง่อมแล้ว ชีวิตเราเหลือน้อย เราจะจากพวกเธอไป เรากระทำที่พึงแก่ตนแล้ว ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติ มีศีลอันดีเกิด จงเป็นผู้มีความดำริตั้งมั่นดีแล้ว ตามรักษาจิตของตนเกิด ผู้ใดจักเป็นไม่ประมาทอยู่ในธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นจักละการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ และเทวท้าว สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข ซึ่งชวนปลงใจให้เกิดความสังเวชชัดเจนที่สุด” (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2553)

อนึ่ง การพิจารณาสังเวชธรรมคือความไม่ประมาทย่อมเป็นการปฏิบัติบูชา ดังนี้ “ท่านทั้งหลายจงอย่าประกอบตามซึ่งความประมาท จงอย่าทำความขึ้นบานด้วยอำนาจความยินดีในกาม เพราะคนที่ไม่ประมาทเพ่งเล็งอยู่ ย่อมได้บรรลุความสุขอันไพบูรณ์ ผู้ที่ชื่อว่าไม่ประมาทนั้น เพราะมีสติมั่นคง ดำรงอยู่ในการเพ่งเล็งด้วยสามารถแห่งสมณะและวิปัสสนามีพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ เป็นอารมณ์ เพ่งอาการของสังขารโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จนแสงแห่งปัญญาขับไล่ความมืดมนให้ห่างไกล จิตใจสว่างได้รับความสงบระงับ นี้ นับว่าได้รับความสุขอันไพบูรณ์ ผู้ที่ประพาสดังนี้ ชื่อว่ายินดีในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทเป็นคุณที่จำต้องปรารภนาในการทำงานทุกอย่างมีอานิสงส์ผลบุญยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้ประกอบทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์” ซึ่งแม้พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วแต่พระธรรมวินัยนั้นคือพระบรมศาสดาและการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการศึกษาและปฏิบัติธรรมคือการบูชาอันยัง

ในเรื่องนี้เสฐียร พันธ์ธวัช (2553) ได้กล่าวถึงความรู้สึกของท่านขณะเดินทางไปไหว้พระ ณ สถานที่ปรินิพพานไว้ว่า หัวใจในระหว่างไปไหว้พระ ผิดกันมากกับหัวใจในระหว่างไปดูหนัง หรือเดินร่ำ เพราะมีความสงบเสียแล้วเป็นเบื้องต้น เพราะได้ตั้งใจไว้แต่เริ่มแรกแห่งการไปไหว้พระว่า จะต้องไปสมานทานศีล 5 ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ไปช่วงชิงลูกเขาเมียใครมาเป็นของๆ ตน ไม่พูดคำหยาบคาย และไม่ดื่มสุราเมา หัวใจจึงสงบได้ตลอดทาง แม้ว่าจะมีความเดือดร้อนอย่างยิ่งในเมืองแขกฤดูร้อน เมืองกุสินาราคือเมืองที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปปรินิพพาน ทรงคาดการณ์ล่วงหน้าไว้ว่า พระบรมสารีริกธาตุจะเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาท

ถึงกับยื้อแย่งทำสงคราม ซึ่งพระดำรินี้ถูกต้องที่สุดเพราะเมื่อผ่านการถวายพระเพลิงแล้ว 7 วัน ก็มีพระราชทานครุฑยกพยุหแสนยานุภาพเข้ามาขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ จนใกล้จะเกิดข้อวิวาทใหญ่กันขึ้นจริงๆ แต่เรื่องระงับได้ด้วยวาทะอันฉลาดของโศภนพราหมณ์ ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2553) กล่าวคติธรรมกับชาวพุทธผู้จาริกบุญ ณ สถานที่ปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความว่า การที่เราเดินทางมานี้ เป็นการปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแนะนำไว้ว่า ให้มานมัสการสังเวชนียสถานทั้ง 4 และสังเวชนียสถานทั้ง 4 ก็มาจบ ณ ที่ปรินิพพาน เมื่อเรามาถึงสังเวชนียสถาน คือสถานที่เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชแห่งที่ 4 เราก็มากล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้า เสด็จจากไปตามธรรมดาแห่งความไม่เที่ยง การที่เราได้คิด คือ ความไม่เที่ยง แล้วปลงใจให้เกิดความสังเวช จึงเป็นที่ชัดเจนที่สุด ณ ที่ปรินิพพานแห่งนี้ พระพุทธเจ้าจากไปแล้ว แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้สูญสิ้นไปด้วย ธรรมก็ยังคงอยู่ เราจะต้องตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ชาวพุทธจะช่วยกันรักษารัศมี รักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่ยั่งยืนต่อไป พร้อมทั้งได้กล่าวถึงการปฏิบัติธรรมให้ถูกทางไว้ว่า คำว่าปฏิบัติ หมายความว่า ปฏิบัติธรรมก็คือการเอาธรรมมาปฏิบัติ เอาธรรมมาใช้ เอามาใช้ดำเนินชีวิตในการทำงาน คือเอาธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริง หรือเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต ถ้ายังไม่ได้ใช้ ก็ยังไม่เรียกว่าการปฏิบัติ คำว่า “ปฏิบัติ” นี้ เดิมแปลว่า “เดินทาง” การเดินทางตามปกติเป็นการเดินทางด้านวัตถุ เอาเท้าเดิน หรือแม้มีรถแล้ว เอารถวิ่งไปตลอดจนไปด้วยเครื่องบิน ก็เรียกว่า เป็นการเดินทาง ชีวิตของคนเรา ก็เป็นการเดินทางอย่างหนึ่ง แต่เรามักเปลี่ยนคำพูดจากเดินมาเป็นดำเนิน ที่จริงเดินกับดำเนินนั้น ก็เป็นศัพท์อันเดียวกัน การดำเนินชีวิตนั้น ก็เหมือนกับที่เราเอาชีวิตมาเดินทาง การเดินทางที่ถูกต้อง ก็คือการดำเนินชีวิตที่ดี ถ้าเดินทางชีวิตไม่ถูกต้อง ก็เรียกว่าดำเนินชีวิตที่ผิด การเดินทางชีวิตถ้าเราไม่เอาธรรมมาใช้ การเดินทางชีวิตของเราก็อาจจะผิด อาจจะเขว อาจจะพลาด อาจจะหลง อาจจะไปในทางที่เกิดความเสื่อม ความพินาศ แทนที่จะเป็นทางแห่งความสุขความเจริญ แต่เมื่อเราธรรมมาช่วย เอาธรรมมาปฏิบัติ ก็คือเอาธรรมมาใช้ช่วยให้การเดินทางชีวิตนี้ถูกต้องเกิดประโยชน์ขึ้น การปฏิบัติธรรมคือการเอาธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของเรานั้นเองและเป็นการถวายบูชาพระพุทธคุณของพระบรมศาสดาอย่างยิ่ง

ความสัมพันธ์ของแนวคิดสังเวชกับความเข้าใจธรรม

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ใช้หลักของปัญญาควบคู่กับศรัทธา ทั้งสองสิ่งนี้ต้องมาเสมอกัน และคำว่าปัญญานั้นคือความรู้ที่จะสามารถเชื่อมโยงแนวคิดสังเวช ที่ปรากฏอยู่ ณ สังเวชนียสถานให้เกิดเป็นคุณแก่การดำเนินชีวิต สถานที่สำคัญที่เป็นสังเวชนียสถานนั้น ดังที่พระราชรัตนรังษี (วีรยุทโธ) (2556) ได้กล่าวอุปมาว่า เป็นเสมือนขุมทรัพย์ และการตรัสถึง

ความสำคัญของสถานที่ทั้ง 4 แห่งนี้ว่าเป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรมาพัฒนา (ควรเห็น) จึงมีความหมายเช่นกับทรงกวักพระหัตถ์หรือส่งการ์ดเชิญให้มา เพราะสถานที่ทั้ง 4 แห่ง คือ มรดกธรรม เมื่อพุทธศาสนิกชนมีผู้มีศรัทธาเลื่อมใสเดินทางจาริกไปมรดกธรรมที่พึงได้ พึงเห็น พึงน้อมรับนำมาคือ พระธรรม ที่ทำให้เกิดความกระตือรือร้นเตือนใจให้ชวนชวยในการประพฤติปฏิบัติ ไม่ประมาทในวัย ไม่ประมาทในความมีตัวตนแล้วมัวเฝ้าแต่ยึดมั่นถือมั่นเพลิดเพลีนอยู่ในอำนาจามคุณ จนไม่ใส่ใจในการพัฒนา กาย วาจา ใจ ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา นำพาตนให้ประกอบกุศล ละเว้นอกุศล และเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจตามพระธรรมคำสอนที่เป็นพระสัทธรรมแท้ ไม่ลุ่มหลงมกมายหรือพากันแสวงบุญนอกพระพุทธศาสนา บนบานศาลกล่าว คติธรรมสังเวยที่ทรงแสดงไว้ ณ สังเขปนียสถานล้วนปรากฏแก่ผู้ที่ได้จาริกไปด้วยปัญญา เมื่อได้ศึกษาได้สดับรับฟังและปฏิบัติด้วยตนเอง จิตใจนั้นจะได้รับการขัดเกลา จึงมีผู้กล่าวว่า ได้รับความปิติสุข ได้พลังแห่งความมุ่งมั่น แก่ล้ากล้า อาจหาญในการต่อสู้กับอำนาจกิเลสกาฬทั้งหลาย ดังนั้น แนวคิดสังเวยที่ทำให้เกิดผล คือ การเข้าใจธรรมนั้น ดังนี้

สถานที่ประสูติ สถานที่ประสูติ จะพึงเห็นว่าการเกิดของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่เกิดได้ยาก การอุบัติของพระพุทธเจ้าอุบัติได้ยาก การได้ยินได้ฟังได้ศึกษาพระสัทธรรมเป็นสิ่งที่เกิดได้ยาก แต่บัดนี้เราชาวพุทธทุกคน ล้วนมีโอกาสที่พร้อมแล้วทั้งสามประการ เมื่อได้อัตภาพเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนา มีความรู้ความเข้าใจในธรรม ลงมือประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนนี้คือ การที่ได้ใช้ปัญญากระตุ้นเตือนตน ระยะเวลายาวนานกว่าที่พระพุทธเจ้าจะมาอุบัตินั้น เป็นสิ่งที่กล่าวได้ว่าไม่ใช่การเกิดทุกครั้งของเรามีพระพุทธเจ้ามาอุบัติ ดังนั้น การเกิดในชาติภพนี้ จึงนับเป็นโอกาสที่หาได้ยาก จึงควรที่จะใช้การเกิดมาในร่มเงาของพระพุทธศาสนา ด้วยความตระหนักรู้คุณค่าของการเกิด ดำรงตนให้เป็นประโยชน์แก่ตน และผู้อื่น และควรพิจารณาเห็นทุกข์โทษของการเกิด เพราะการเกิดทุกครั้งเป็นทุกข์รำไป การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเป็นทุกข์ ดังพุทธวจนะตรัสว่า ความเกิดเป็นทุกข์ เพราะเมื่อเกิดแล้วต้องแก่ เจ็บ และตาย ประสบความพลัดพราก ความโศก ความคับแค้น ฯลฯ ดังเช่นพระพุทธประวัติที่แสดงว่าเมื่อพระองค์ทรงมีพร้อมซึ่งทรัพย์สินศฤงคารทั้งหลายมากมาย แต่ทว่าก็ยังทรงสละทิ้งออกแสวงหาสิ่งที่เบญจกถาหรืออกุศล ด้วยการเสด็จออกมหาภิเนษกรรม และได้ทรงใช้ความเพียรอย่างยิ่งยวด ผ่านความทุกข์ในการบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างแสนสาหัส

สถานที่ตรัสรู้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2538) กล่าวว่า ก่อนที่จะตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ นี้คือคติแห่งสังเวคธรรมว่า พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเพียรอย่างยิ่งยวดและทรงสั่งสอนให้พุทธบริษัทบำเพ็ญเพียร ด้วยพุทธวจนะว่า “คนล่วงทุกข์ด้วยความเพียร” คติสังเวคธรรมข้อนี้จะเป็นหลักชีวิตให้เราชาวพุทธพึงตนเอง “ตนแลเป็นที่พึงแห่งตน” และการเวียนว่ายตายเกิดนั้นมีอยู่จริง อดีตชาติและภพภูมิที่อยู่เบื้องหน้ามีอยู่จริง

ปรากฏตามหลักฐานการบรรลุประชาณที่ 1 คือบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประวัติจากพระโอสถโดยแท้ หรือหลักสัมมาทิฐิ ได้อธิบายว่า ความเห็นที่ถูกต้องคือเห็นว่าชาตินี้มีชาติหน้ามี กรรมดี กรรมชั่วมีผล และด้วยศักยภาพของมนุษย์เราชาวพุทธทุกคนอยู่ใน 3 ระดับของ “บัว 3 เหล่า” ในพระพุทธรูปจะคืออภินิหาร ผู้จะพึงรู้ธรรมได้รวดเร็ว แม้เพียงการได้ยินการแสดงธรรมเพียงหัวข้อหรือเพียงเล็กน้อย หรือ วิปจิตัญญู เป็นผู้ที่จะพึงรู้ธรรมได้โดยการได้ยินได้ฟังธรรมแล้วมีการอธิบายให้เกิดความเข้าใจ (อยู่ในระดับกลาง) และสุดท้ายเป็นบัวเหล่าที่ 3 คือ อยู่ในระดับเนยยะ ก็จะเป็นผู้สามารถฟังธรรม ศึกษาธรรมแล้วเกิดความรู้ความเข้าใจได้ โดยต้องใช้เวลาเพิ่มมากกว่า 2 ระดับแรก ซึ่งคติสังเขปประการนี้ทำให้เกิดกำลังใจเชื่อมั่นในอัตภาพมนุษย์ สติปัญญาของมนุษย์ และความเพียร ซึ่งปรากฏในข้อธรรมที่ควรนำมาเป็นพลังในการพัฒนาจิตวิญญาณ คติแห่งธรรมสังเขปในการเป็นผู้สละออกจากอำนาจกามคุณ กลัวภัยในสงสารวัฏ และมุ่งมั่นบำเพ็ญเพียรในหนทางที่จะเข้าถึง เข้าใจ ในพระธรรมคำสอน และนำพาตนให้พ้นทุกข์ และนำพระธรรมที่ตรัสรู้นั้นมาสั่งสอนเผยแผ่สืบต่อมาจนบัดนี้

สถานที่ปฐมเทศนา เมื่อได้พิจารณาถึงสังเขปนิยสถาน คือสถานที่ปฐมเทศนานั้นย่อมตระหนักชัดในสังเขปธรรมว่า พระพุทธเจ้าทรงพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่ง เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้ว ได้สร้างประโยชน์ตนบริบูรณ์แล้ว พระองค์ได้สั่งสอนแก่ปัญจวัคคีย์จนได้บรรลุธรรมด้วย นี่คือการคิดแนวคิดในการให้และแบ่งปัน เป็นการกระทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นอย่างยิ่งใหญ่ นี่คือการน้อมนำพุทธปฏิบัติมาเป็นแนวคิดของสังเขป ให้เกิดความยินดีที่จะให้มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งการให้นั้นรวมถึงการให้ทาน คือวัตถุทาน อภัยทาน วิद्याทาน และธรรมทานด้วย ในหลักพระธรรมคำสอนตรัสไว้ว่า “สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ” การให้ธรรมะเป็นทานชนะการให้ทั้งปวง” ด้วยสัมมาทิฐิและสัมมาปฏิบัติ นั้น เมื่อบุคคลได้รู้แล้วได้กระทำแล้ว ก็ควรแนะนำให้ผู้อื่นได้รู้ตามและได้รับประโยชน์ตามพุทธรูปที่ทรงสั่งสอนในเรื่องของทานบารมี และ “พระธรรมคุณ” ที่สาธยายไว้ว่า “ควรกล่าวแก่ผู้อื่นว่าท่านจงมาดูแล” เป็นต้น

สถานที่ปรินิพพาน ในวาระสุดท้ายของชีวิต ซึ่งทุกคนต้องพลัดพรากต้องทิ้งร่างกายและทุกสิ่งไว้คงเหลือเพียงความชั่วความดีหรือกุศลกรรม อกุศลกรรมที่ได้กระทำเท่านั้น เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าก็ทรงดับขันธปรินิพพาน เมื่อพระชนมายุ 80 พรรษา คติแห่งสังเขปธรรมของมรณานุสสติ และปัจฉิมโอวาท คือความไม่ประมาทนั้นเป็นสังเขปธรรม ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในกฎของไตรลักษณ์ คือความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความเป็นทุกข์ (ทุกขัง) และความไม่ใช่ตัวตนของเรา (อนัตตา) และเข้าใจพระธรรมที่ทรงแสดงไว้นี้ได้ มนุษย์ทุกคนล้วนมีความตาย เป็นที่สุด ดังนั้น การดูแลกาย วาจา ใจให้ถึงพร้อมด้วยการละความชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ จึงเป็นการน้อมนำธรรมสังเขปมาใช้กับชีวิตด้วยความเข้าใจหลักธรรมคำสอน แม้แต่พระพุทธเจ้า ยังทรงทิ้งร่างวางขันธ (ส.ส. (ไทย) 15/186/260) ร่างกายนี้เป็นดุจภาชนะดินที่มี

ความแตกทำลายในที่สุด การมีชีวิตด้วยความไม่ประมาท คือการปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ตลอดทั้งพระชนม์ชีพ ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนาและเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น สังฆนียสถาน 4 แห่ง เป็นสถานที่แห่งการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ก่อให้เกิดธรรมสังเวช ได้นำพาให้พุทธบริษัทได้เกิดการเรียนรู้คติสังเวคธรรมในการกระตุ้นเตือนใจ ไม่ประมาท และเร่งรัดให้ชวนขวนขวายมุ่งมั่นสร้างคุณความดีให้ยิ่งขึ้นไป ความสัมพันธ์ของคติธรรมสังเวชนั้น สัมพันธ์เชื่อมต่อการเข้าใจธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้อย่างชัดเจน ด้วยพุทธประวัติ ด้วยพุทธสังเขป นียสถาน ล้วนเป็นสื่อที่มีอานุภาพ ทำให้ตระหนักรู้สังเวคธรรมได้ในบุคคลผู้มีศรัทธาและปัญญา จะพียงนำไปประพาสปฏิบัติให้เกิดคุณค่าคุณประโยชน์แก่ชีวิตให้ยิ่งขึ้นไป คติสังเวคธรรมที่ได้นำเสนอมานี้ สัมพันธ์กับความเข้าใจธรรมและน้อมนำธรรมนั้นมาปฏิบัติ เพราะสังฆนียสถานนั้นเป็นสถานที่เชื่อมโยงศรัทธาและปัญญา นำพาให้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรม และผลจากสมาธิปฏิบัติคือคุณค่าคุณประโยชน์ที่บุคคลจะได้รับจากปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรมเป็นที่สุด

บทสรุป

สังเวคธรรม คือธรรมที่ควรน้อมเข้ามาสู่ใจ ส่วนแรกคือความสังเวชสลดใจ เต็มพลังให้สลด สละ ระมัดระวังเครื่องผูก ธรรมสังเวชมีสติตื่นตัว อันทำให้เกิดความไม่ประมาท รู้จักยับยั้งชั่งคิด รู้จักพินิจระวังตัว รู้จักระวังป้องกันภัย ระวังอันตรายมาสู่ตัว ส่วนที่สองคือ ความสังเวชสลดใจให้เข้าถึงธรรม พร้อมด้วยความไม่ประมาทและความพากเพียร อันเป็นพลังไปสู่ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ผู้เดินทางเป็นผู้มีใจบุญใจกุศลเป็นต้นทุน มีศรัทธาคู่กับปัญญา อยู่แล้วเมื่อเดินทางมาถึงพุทธภูมิ สังฆนียสถานก็ได้บำเพ็ญบุญ เต็มอกเต็มใจ จึงอิมบุญ อิมใจ และได้ศึกษาเรียนรู้พระธรรมจนเกิดความรู้ความเข้าใจ มุ่งสู่การนำไปปฏิบัติในชีวิตส่วนตัว การงาน สังคม สังเวคธรรมในสังฆนียสถาน คือ เกิดการกระตุ้นใจให้ได้ความคิดรู้เท่าทันความจริง ปลงใจได้และคิดที่จะไม่ประมาท เร่งแก้ไขป้องกันหรือแก้ไขปรับปรุงให้มีแต่ความเจริญงอกงามมั่นคงในความดีงามก็จะเต็มเปี่ยมและถึงพร้อมด้วยคุณค่าคุณประโยชน์อย่างแท้จริง เมื่อเกิดการเรียนรู้ธรรม (ปริยัติ) แล้วนำไปปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติก่อให้เกิดผลคือปฏิเวธ เป็นความสุขความเจริญแก่ตนแล้ว ควรหาโอกาสแนะนำให้ผู้อื่นได้รู้ธรรมสังเวช ปฏิบัติธรรม ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท พุทธบริษัทจึงควรได้น้อมสังเวคธรรมคือความไม่ประมาท ไม่ขาดสติ มาสู่การดำเนินชีวิตด้วยความสำนึกที่จะเร่งชวนขวนขวายทำความดี เร่งชวนขวนขวายปฏิบัติธรรม ไม่ปล่อยปละละเลยทอดทิ้ง ไม่ทำกาลเวลาให้ล่วงไปเสียเปล่า พยายามทำเวลาที่ผ่านไปให้มีประโยชน์มากที่สุด เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามในทางธรรม ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คือความสังเวชที่ถูกต้องแท้จริง

ซึ่งสอดคล้องกับพระพุทธพจน์และธรรมบรรยายทั้งหมดที่ได้นำเสนอมาเพราะทำให้เกิดปัญญารอบรู้และเกิดแรงใจทำความดีซึ่งจะยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้ด้วยความไม่ประมาท จนถึงความพ้นทุกข์สิ้นเชิงได้ในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทางวิชาการ สังเกตธรรมในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในพระสูตรอื่นๆ ควรนำมาศึกษาอธิบายและเผยแพร่ ในรูปแบบงานวิชาการที่ยืนยันความหมายของคำว่า สังเวช ให้ตรงตามพระพุทธพจน์ พร้อมทั้งแก้ไขเพิ่มเติมความหมาย คำว่า สังเวช ในนัยยะทางธรรมให้แพร่หลายในสื่อทั่วไปให้มากยิ่งขึ้น สำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเนื้อหาหลักสูตรและขั้นตอนการนำเสนอสังเวชธรรมในโครงการอบรมพระธรรมวิทยากร หรือโครงการอบรมพระธรรมทูตในเส้นทางจาริกแสวงบุญสังเวชนิยสถาน เพื่อนำ สังเวชธรรมมาเผยแพร่ให้แพร่หลายยิ่งขึ้นไป และควรศึกษาวิจัยรูปแบบและกิจกรรมการจาริกแสวงบุญสังเวชนิยสถานเพื่อทราบถึงรูปแบบและกิจกรรมที่ควรนำมาเป็นต้นแบบ (Model) ในการประพฤติปฏิบัติและส่งเสริมให้เกิดการศึกษาและการเผยแพร่สังเวชธรรมให้ต่อเนื่องไป

เอกสารอ้างอิง: References

- ไชยพจน์ หวลมานพ. (2550). *พระเจ้าอโศกมหาราชกับสังเวชนียสถาน 4 ตำบล*. India : Om Laser Printers Delhi.
- Huenmanop, C. (2007). *King Asoka and Sanvega Dhamma in The Four Buddhist Holy Places*. India : Om Laser Printers Delhi.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya. (1996). *Thai Tripitaka*. Bangkok: MCU Press.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). *จาริกบุญ จาริกธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว.
- Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto). (2004). *Jarikboon-Jariktham*. (10th ed.). Bangkok: Pimsuey.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2553). *ตามทางพุทธกิจ*. กรุงเทพมหานคร: สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

74 วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2561)

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). *According from the Baddha*. Bangkok: Sahamitprinting and publishing.

พระราชรัตนรังษี (วีรยุทธ์). (2554). *พุทธมนต์บนเส้นทางพุทธภูมิ*. กรุงเทพมหานคร: สี่พี่น้อง.

Phra Rajrattanasri (Veerayut). (2011). *Buddhamonta of Buddhahumi*. Bangkok: Four brothers.

พุทธทาสภิกขุ. (2553). *พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ แปลจากพระไตรปิฎก*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: อรุณวิทยา.

Buddhadasa Bhikkhu (2010). *Buddhist Biography from Tripitaka*. (6th ed.). Bangkok: Arunwittaya.

สุริย์ มีผลกิจ และ วิเชียร มีผลกิจ. (2544). *พระพุทธรูป 45 พรรษา*. กรุงเทพมหานคร: คอมฟอร์ม.

Meeponkit, S and Meeponkit, V. (2001). *Buddha 45 year*. Bangkok: Comform.

เสฐียร พันธรังสี. (2553). *พุทธสถานในชมพูทวีป*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: ศยาม.

Bhantharungsri, S. (2010). *Buddhism Places The Indian Subcontinent*. Bangkok: Sayam.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2553). *คำบรรยายพระไตรปิฎก*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: สถาบันสันติธรรม.

Wannapok, S. (2010). *Narrations of Tripitaka*. (6th ed.). Bangkok: Bunluetham Institute.

